

Małgorzata Maria Krakowiak

Uniwersytet Łódzki

ORCID 0000-0001-5724-301X

Działalność społeczno-oświatowa Aleksandra i Marii Macieszów w okresie zaborów i w II Rzeczypospolitej¹

Socio-educational Activities of Aleksander and Maria Maciesza during the Period of Partitions and in the Second Polish Republic

The aim of this article is to present the activities of Aleksander and Maria Maciesz during the period of the Partitions of Poland and the interwar period, with particular emphasis on their educational and social activities. The Macieszes were very active in Płock and its surroundings, cooperating with educational and scientific organisations. They initiated the creation of educational institutions and supported schoolchildren. The scientific activities of the Macieszes were also analysed, in particular that of Aleksander, who was a doctor. Their involvement included activity in the local history and ethnography movement, journalistic activity in local and national periodicals, popularisation of knowledge and dissemination of information on the cultural heritage of Płock.

Keywords: Maria Macieszyna, Aleksander Maciesza, social and educational activities, journalism, Kingdom of Poland, Second Polish Republic

Słowa kluczowe: Maria Macieszyna, Aleksander Maciesza, działalność społeczno-oświatowa, publicystyka, Królestwo Polskie, II Rzeczpospolita

Maria i Aleksander Macieszowie byli jedną z tych par małżeńskich, które na początku XX w. wspólnie podejmowały działalność społeczno-oświatową w Królestwie Polskim². Ich inicjatywy, obejmujące współpracę z organizacją

¹ Publikacja finansowana w latach 2018–2023 w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Szlakami Polski Niepodległej”, nr projektu 01SPN 17 0020 18, kwota finansowania 751 222 zł.

² Działalność par małżeńskich w obszarze społeczno-oświatowym na początku XX w. stanowi interesujące zagadnienie wymagające poszerzonych badań. Analizując różne typy źródeł, warto by-

mi, współautorstwo publikacji, współorganizację wydarzeń (wyjazdów), mogą świadczyć o wzajemnym wsparciu i wspólnocie zainteresowań. Działalność Macieszów przypadła na okres intensywnych przemian w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym w Królestwie Polskim, określanymi przez historyków mianem nowoczesności³. Kontynuowali ją w czasie I wojny światowej oraz po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

Na temat Aleksandra i Marii Macieszów ukazało się dotychczas wiele publikacji. Wśród nich brakuje jednak tekstu dotyczącego ich różnorodnych działań edukacyjnych, z uwzględnieniem w szczególności tej aktywności, którą podejmowali wspólnie. Celem artykułu jest więc przedstawienie ich działalności społecznej, oświatowej, popularyzatorskiej, naukowej i publicystycznej oraz ukazanie znaczącego wkładu Macieszów w rozwój społeczności Płocka⁴. Skupiono się na ukazaniu ich działalności oświatowej oraz omówieniu poglądów zawartych w tekstach publicystycznych z okresu zaborów i dwudziestolecia międzywojennego. W badaniach wykorzystano archiwalia z Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego – Biblioteki im. Zielińskich, pochodzące ze spuścizny Aleksandra Macieszy i materiałów Marii Macieszyny (ATNP), Archiwum Państwowego w Warszawie (APW), Głównej Biblioteki Lekarskiej – Działu Starej Książki Medycznej (GBL). W celu przybliżenia działalności publicystycznej Marii i Aleksandra przeprowadzono kwerendę w czasopismach społeczno-kulturalnych, wykorzystując w tym celu dwutomową bibliografię adnotowaną⁵. Analizie poddano także czasopisma fachowe, dostępne w zasobie Centralnej

loby podjąć refleksję nad synergicznymi efektami ich wspólnych działań oraz spróbować pokazać, czy miały one wpływ na zaangażowanie w pracę i wzmocnienie (bądź osłabienie) więzi rodzinnych. Wśród par małżeńskich tego rodzaju byli m.in.: Jan Władysław Dawid i Jadwiga Szczawińska-Dawidowa, Jakub i Janina Mortkowiczowie, Wawrzyniec i Władysława Koźmińscy, Maria i Władysław Płoscy. Są to przykłady par małżeńskich działających w oświacie na początku XX w., a zostały wybrane spośród biogramów zamieszczonych w słowniku *Działaczki i działacze oświatowi w Królestwie Polskim u progu niepodległości. Słownik biograficzny*, red. A. Bołdyrew, A. Wałęga, Łódź 2023. Praca znajduje się w otwartym dostępie na stronie: https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2023/12/Bołdyrew-i-in_Działaczki-t-1-.pdf oraz https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2023/12/Bołdyrew-i-in_Działaczki-t-2-.pdf [21.12.2023].

³ Zob. T. Kizwalter, *Polska nowoczesność. Genealogia*, Warszawa 2020.

⁴ Niniejsza praca jest poszerzeniem i uzupełnieniem o działalność w dwudziestolecie międzywojennym biogramów Aleksandra Macieszy i Marii Macieszyny. Zob. M.M. Krakowiak, *Macieszyna Maria*, [w:] *Działaczki i działacze oświatowi*, t. 2, s. 70–71; eadem, *Maciesza Aleksander*, [w:] *ibidem*, t. 2, s. 68–70.

⁵ *Edukacja i wychowanie dzieci i młodzieży w czasopiśmiennictwie społeczno-kulturalnym Królestwa Polskiego w latach 1905–1918. Bibliografia adnotowana*, cz. 1–2, red. R. Bednarz-Grzybek, A. Bołdyrew, M.M. Kacprzak, Łódź 2023. Praca w otwartym dostępie na stronie: <https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/produkt/edukacja-i-wychowanie-dzieci-i-mlodziezy-w-czasopiśmiennictwie-społeczno-kulturalnym-krolestwa-polskiego-w-latach-1905-1918-2/> [21.12.2023].

Biblioteki PTTK w Warszawie. W tekście wykorzystano materiały wspomnieniowe Marii Macieszyny, opracowane przez Annę Marię Stogowską⁶.

Aleksander Maciesza (1875–1945) urodził się w Tomsku na Syberii w rodzinie zesłańców syberyjskich po powstaniu styczniowym. Wychowywał się w atmosferze patriotyzmu i zaangażowania społecznego, które niewątpliwie wpłynęły na ukształtowanie jego postawy w dorosłym życiu. Już w czasie studiów należał do kółek młodzieżowych. Po ukończeniu Wydziału Medycznego na Uniwersytecie w Tomsku, pracował jako lekarz obwodowy w szpitalu w Górach Altajskich, zdobywając praktykę okulistyczną. Od 1901 r. pracował w Płocku jako lekarz, będąc również działaczem społeczno-oświatowym, naukowym i politycznym.

Maria Maciesza (*primo voto* Kunklowa) z domu Erlich (1869–1953) urodziła się w Płocku. Jej ojciec był lekarzem, matka zajmowała się wychowaniem córek. Dojrzewiała w środowisku płockiej inteligencji, była wychowana w duchu patriotycznym. Ukończywszy płocką pensję Marii Folkersamowej, kontynuowała edukację w domu i uzyskała świadectwo nauczycielskie wydane przez Gimnazjum Męskie w Płocku. W rodzinnym mieście pracowała na pensji dla dziewcząt. Zamknięcie placówki przyczyniło się do podjęcia przez nią pracy na tajnych kompletach. Po ślubie z Eugeniuszem Kunklem w 1892 r. przeprowadziła się do Drobina koło Płocka, gdzie zaangażowała się w działalność oświatową, społeczną i kulturalną.

Maria i Aleksander pobrali się w 1909 r. Jeszcze przed zawarciem związku oboje byli aktywni w różnych inicjatywach społecznych. Ich działalność została omówiona z uwzględnieniem poszczególnych jej obszarów, w ujęciu chronologicznym, zaczynając od aktywności Macieszy, a następnie Macieszyny. Wyjątek stanowią opisy ich wspólnych przedsięwzięć.

Działalność społeczno-oświatowa

Maciesza zaangażował się w pracę oświatową zaraz po przeniesieniu się do Płocka w 1901 r. Jeszcze w tym samym roku został członkiem zarządu Towarzystwa Opieki nad Mową Ojczyzną, w którym prowadzono odczyty na temat polskiej historii i literatury. Niejasne jest jego zaangażowanie w strajk szkolny. W opracowaniach wielokrotnie wskazywano, że włączył się w walkę o język polski w szkołach. Informowano, że w czasie rewolucji 1905 r. Maciesza podpisał memoriał, w którym domagano się autonomii dla Królestwa Polskiego. Badacz ówczesnych organizacji w Płocku, Andrzej Jerzy Papierowski, wskazał, że Maciesza zgłosił działalność strajkujących do władz centralnych⁷. Mogło to

⁶ M. Macieszyna, *Pamiętnik Płocczanki*, oprac., przedm. A.M. Stogowska, Płock 1996.

⁷ A.J. Papierowski, *Organizacje i instytucje społeczne i polityczne w Płocku w latach 1905–1914. Studium monograficzne*, Płock 2010, s. 60.

wynikać z jego wysokiej pozycji w ruchu endeckim. Maciesza, opisując okres strajku szkolnego, wspominał, że zgłosił się do niego wysłannik młodzieży narodowej i student Politechniki Warszawskiej, Jerzy Łempicki, który poprosił go o pomoc i przekonanie dorosłych do poparcia strajku szkolnego i zaangażowanie w działania młodzieży. W relacji z 1930 r., Maciesza wspominał włączenie się działaczy oświatowo-społecznych w strajk, ale nie opisywał szczegółowo swojego udziału. W wypowiedzi mocno podkreślał zasługi osób związanych z Ligą Narodową na rzecz szkolnictwa w Płocku⁸. Maciesza zwracał uwagę na znaczenie strajku szkolnego dla płockiej młodzieży i szkolnictwa: „szkoły płockie od czasu strajku wychowały olbrzymie zastępy młodzieży, które stanęły w szeregach obrońców ojczyzny w r. 1920 i złożyły liczne ofiary krwi [...] zestawiając skutki strajku możemy się przekonać, że wpływ strajku na życie społeczne Płocka był olbrzymi”⁹.

Maciesza był jednym z działaczy Towarzystwa Oświaty Narodowej w guberni płockiej. Zajmowano się w nim głównie nielegalną pracą oświatową, w tym zakładaniem czytelni, amatorskich grup teatralnych i chórów oraz prowadzeniem odczytów, m.in. na temat zasad nowoczesnego gospodarowania przez włościan¹⁰. W ramach działalności oświatowej Maciesza odegrał znaczącą rolę w Kole Polskiej Macierzy Szkolnej, które rozpoczęło funkcjonowanie w Płocku w lipcu 1905 r. Pełnił funkcję prezesa pod koniec istnienia organizacji w 1907 r. Celem Macierzy było zbieranie funduszy na rzecz uczącej się młodzieży, tworzenie miejsc nauki dla analfabetów, zakładanie bibliotek, prowadzenie szkół. W Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej (później Gimnazjum Polskim im. Władysława Jagiełły) Maciesza prowadził zajęcia z higieny i pełnił funkcję lekarza szkolnego¹¹. Był jednym z inicjatorów założenia Domu Ludowego, w którym organizowano odczyty, kursy i wydarzenia artystyczne. W lutym 1909 r. prowadził w nim wykłady dla instruktorek kół rolniczych¹².

Działalność Macieszy wiązała się ze wspieraniem szkół i towarzystw oświatowych. Był członkiem Towarzystwa Szkoły Średniej¹³, w którym udzielano pomocy materialnej i wsparcia absolwentom w podjęciu studiów oraz dążono do budowy gmachu dla Gimnazjum Polskiego. W tym celu w 1910 r. utworzono Towa-

⁸ A. Maciesza, *Strajk szkolny a życie społeczne Mazowsza*, „Mazowsze Płockie i Kujawy” 1930, nr 6–8, s. 40–42.

⁹ Ibidem, s. 42.

¹⁰ Ibidem, s. 149.

¹¹ M. Milewska, *Aleksander Maciesza – lekarz (nie)zwyczajny*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 8, *O mężczyźnie (nie)zwyczajnie*, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź-Olsztyn 2019, s. 99.

¹² A.J. Papierowski, *Organizacje*, s. 167.

¹³ M. Milewska, *Aleksander Maciesza – lekarz*, s. 99.

rzystwo Popierania Szkoły Średniej, w którym Maciesza był członkiem zarządu¹⁴ i lekarzem szkolnym¹⁵. Włączał się także w prace Komisji Szkolnej w Płocku jako członek zarządu Towarzystwa Pomocy Uczącej się Młodzieży¹⁶. W II Rzeczypospolitej był członkiem Rady Szkolnej Okręgowej¹⁷ oraz zainicjował powstanie Seminarium Nauczycielskiego w Płocku. Był również członkiem korespondentem Komisji do Badań Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce¹⁸. W dwudziestoleciu międzywojennym kontynuował pracę lekarza szkolnego¹⁹.

W działalności oświatowej aktywnie uczestniczyła także Maria. Po przeprowadzce do Drobina, wykorzystywała swoje doświadczenie w pracy nauczycielskiej. Była inicjatorką tajnego nauczania oraz kursów wieczorowych dla analfabetów. Z ramienia Polskiej Macierzy Szkolnej utworzyła szkołę elementarną. Jako członkini Koła Ziemianek popularyzowała wiedzę pedagogiczną wśród włościan. Po powrocie do Płocka zajmowała się działalnością naukową i publicystyczną. Macieszyna była członkinią Związku Równouprawnienia Kobiet Polskich, podejmując problematykę edukacji dziewcząt. Od 1920 r. pracowała jako nauczycielka przyrody w Gimnazjum Żeńskim im. hetmanowej Reginy Żółkiewskiej.

Aktywność organizacyjna w obszarze działań społeczno-opiekuńczych

Maciesza uczestniczył w działalności instytucji dobroczynnych w Płocku. Ze względu na wykształcenie medyczne interesował się problematyką żywienia dzieci i młodzieży. Angażował się w akcję „Kropla Mleka” i prace kooperatywy „Zdrowie”, która dostarczała mleka do stacji²⁰. Podejmował refleksję nad stanem zdrowia młodego pokolenia. Twierdził, że formy spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież wpływają na ich kondycję fizyczną. Postulował organizację tego czasu w sposób, który będzie korzystnie oddziaływać na ich zdrowie i rozwój fizyczny. Wspierał akcję Kolonii Letnich oraz partycypował w organizowaniu zbiórki funduszy na wyjazdy. Jako członek Komitetu Opieki nad Chorymi Dziećmi, działającego przy Towarzystwie Dobroczynności w Płocku, wspierał organizację wyjazdów dla chorych dzieci. Kwalifikował je do wyjazdów²¹, podczas których zapewniano im opiekę lekarską i rehabilitację. Ponadto

¹⁴ A.J. Papierowski, *Organizacje*, s. 71.

¹⁵ M. Macieszyna, *Pamiętnik*, s. 65.

¹⁶ ATNP, Materiały dotyczące działalności Aleksandra Macieszy w różnych organizacjach społecznych i naukowych [AMOSiN], rkps R 372, k. 102–138.

¹⁷ Ibidem, k. 1–16.

¹⁸ Ibidem, k. 85–86.

¹⁹ Ibidem, Materiały do działalności zawodowej Aleksandra Macieszy w szkolnictwie, rkps R 376.

²⁰ M. Macieszyna, *Pamiętnik*, s. 84.

²¹ Ibidem, s. 81.

od 1916 r. pełnił funkcję wiceprezesa Rady Opiekuńczej miasta Płocka²², która pomagała osobom dotkniętym skutkami wojny, zapewniając im schronienie, żywność i odzież.

Działalność popularyzatorska

Odczyty i referaty Macieszy odgrywały istotną rolę w popularyzowaniu wiedzy higienicznej. Wielokrotnie omawiał tę problematykę na zjazdach środowisk medycznych i pedagogicznych. W badaniach i obserwacjach zwracał szczególną uwagę na zdrowie dzieci i młodzieży. Był inicjatorem wykładów z higieny na kursach wakacyjnych²³ oraz tworzenia działów higienicznych na wystawach powiatowych i włościańskich²⁴. Na początku XX w. postulował rozpowszechnianie zasad higienicznych w prasie oraz na zjazdach, m.in. w 1908 r. na zjeździe prowincjonalnym zorganizowanym przez lubelski oddział Towarzystwa Higienicznego omawiał temat *Nowe drogi i sposoby szerzenia zasad zdrowotności*²⁵. Przygotował referat *Ruchoma wystawa higieniczna jako środek krzewienia zasad zdrowotności* na zjazd w Kaliszu w 1913 r. W spotkaniu tym nie uczestniczył, tekst wydrukowano jednak w „Zdrowiu”²⁶. Problematykę tę podjął również na II Zjeździe Higienistów Polskich w 1918 r. w referacie *Organizacja i technika krzewienia zasad zdrowotności*, w którym przekonywał, że upowszechnianie zasad higienicznych jest głównym zadaniem higienistów i towarzystw higienicznych. Postulował zastosowanie metody pogładowej na wystawach, służącej pobudzaniu zmysłów i lepszemu zrozumieniu informacji. Sugerował, że odczyty i pogadanki – nawet te najlepiej wygłoszone – nie wzbudzą należytego zainteresowania bez odpowiednich ilustracji i pokazów. Postulował wydanie w dużym formacie atlasu anatomicznego i higienicznego dla szkół²⁷. Wskazywał na potrzebę poprawy warunków sanitarno-higienicznych, dostarczania dobrej jakości pożywienia i wody oraz uwzględniania czynników atmosferycznych. Napisał podręcznik dla młodzieży gimnazjalnej *Zarys higieny krajowej*, który pozostał jednak w rękopisie²⁸.

Jako okulista zajmował się problematyką chorób oczu i higieny narządu wzroku. W przededniu I wojny światowej wydał broszurę *Jak się strzec ślepoty*

²² ATNP, AMOSiN, rkps R 372, k. 155.

²³ Ibidem, Wykłady higieny Aleksandra Macieszy w szkole i na kursach, pogadanki i konferencje z rodzicami, rkps R 377, k. 95–103.

²⁴ Ibidem, k. 113–127.

²⁵ A. Maciesza, *Nowe drogi szerzenia zasad zdrowotności*, „Zdrowie” 1908, z. 10–11, s. 683–688.

²⁶ Idem, *Ruchoma wystawa higieniczna jako środek krzewienia zasad zdrowotności*, „Zdrowie” 1913, z. 3, s. 164–169.

²⁷ Idem, *Organizacja i technika krzewienia zasad zdrowotności*, Płock 1918.

²⁸ ATNP, A. Maciesza, *Zarys higieny krajowej* (Wykłady dra A. Macieszy, kurs 8 klasy Gimnazjum Polskiego Tow. „Szkoła Średnia” w Płocku 1916–1917), rkps R 311.

*i chorób oczu*²⁹. Omawiał funkcjonowanie narządu wzroku oraz opisywał jego choroby i uszkodzenia. Popularyzację wiedzy na ten temat kontynuował po 1918 r., występując na X Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich z referatem *Polskie podręczniki szkolne z punktu widzenia higieny oka*³⁰.

W dwudziestoleciu międzywojennym zainicjował tworzenie kąpielisk szkolnych, które miały służyć ochronie zdrowia młodego pokolenia. Maciesza przekonywał, że zachowanie czystości ciała i odzieży ucznia jest podstawą jego zdrowia. Na XII Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich w Warszawie w 1925 r. wskazywał na brak odpowiedniej infrastruktury służącej poprawie zdrowia i higieny w szkołach oraz asugerował środki zaradcze, wśród których było tworzenie w szkole kąpielisk i natrysków oraz urządzenie dobrych kąpielisk publicznych³¹.

Inną formą popularyzacji wiedzy były wydawnictwa popularne, głównie w postaci broszur, służące rozpowszechnianiu wiedzy wśród szerokiego grona czytelników. W dwudziestoleciu międzywojennym Maciesza wydawał broszury przybliżające dzieje kultury artystycznej lokalnych twórców, m.in. Juliana Zawodzińskiego³². W serii wydawanej przez Towarzystwo Naukowe Płockie podkreślał, że głównie nauczyciele rysunków i muzyki przyczyniali się do rozwoju kultury artystycznej miasta.

Macieszowie wspólnie opracowywali broszury dotyczące architektury i malarstwa. Kilkudziesięciostronicowe wydawnictwa, pisane dostępnym językiem, miały służyć popularyzacji wiedzy o regionalnych zabytkach i kulturze, a także mogły mieć wpływ na kształtowanie tożsamości lokalnej mieszkańców Płocka i okolic. Szczególnie ważny był *Przewodnik po Płocku*, w którym wyznaczili i opisali kilkadziesiąt punktów na mapie miasta, zachęcając do zwiedzania i poznawania jego historii³³. Publikacja, poza rozdziałami o zabytkach architektonicznych i spuściźnie historycznej, zawierała informacje o stanie sanitarnym miasta, dane demograficzne z 1921 r. oraz opis sytuacji oświatowej w Płocku w r. szk. 1921/1922.

Macieszyna również popularyzowała wiedzę o zabytkach Płocka w broszurze dotyczącej miejscowej katedry. Na jej łamach pisała: „Na tym kończymy obejrzenie katedry płockiej, tej skarbnicy religijnej i narodowej, gdzie, poczynając od XII wieku aż po dzień dzisiejszy, wszystkie prawie pokolenia Mazowsza a nawet i Polski składały ślady swych myśli i czynów w postaci murów, ołtarzy,

²⁹ A. Maciesza, *Jak się strzec ślepoty i chorób oczu*, Warszawa 1910.

³⁰ GBL, Akta Izby Lekarskiej Warszawsko-Białostockiej, sygn. PL\327\1\0\3358, k. 2.

³¹ A. Maciesza, *Organizacja kąpielisk szkolnych*, „Wychowanie Fizyczne” 1926, z. 1, s. 14–19.

³² Idem, *Z dziejów kultury artystycznej Płocka: Julian Zawodziński*, Płock 1937.

³³ M. Macieszyna, A. Maciesza, *Przewodnik po Płocku*, Płock 1914 (wyd. 2, 1922).

obrazów, grobowców, tablic, dokumentów i cennych pamiątek”³⁴. Do opracowań, w których opisywała zasoby kulturalne miasta, należy też przewodnik po płockim malarstwie³⁵. Macieszyna popularyzowała informacje z zakresu kultury i sztuki. W 1914 r. wydała *Przewodnik po wystawie obrazów Wacława Zaboklickiego i rzeźb Stanisława K. Ostrowskiego urządzonej staraniem Towarzystwa Naukowego w Płocku w kwietniu 1914 r.*³⁶ Macieszyna na łamach „Ech Płockich i Włocławskich” publikowała opowiadania zawierające moralizatorskie zakończenia. Ich celem była nie tylko rozrywka, ale także nauka. Wśród nich ukazały się: *Ogień, Jak cień, W nieznannej mocy, Ci którzy milczą, Miałeś chłopie złoty róg, O własnych siłach, Z powodu pewnego pytania*³⁷. Macieszyna angażowała się w prace Towarzystwa Ogrodniczo-Pszczelniczego i zasiadała w jego zarządzie. Celem organizacji była popularyzacja wiedzy przyrodniczej, organizowanie wystaw i pokazów. Z ramienia Towarzystwa publikowała współautorskie teksty z zakresu botaniki o charakterze poradnikowym³⁸.

Działalność naukowa

Prowadzona przez Macieszów – w szczególności Aleksandra – działalność naukowa dotyczyła wielu obszarów problematyki oświatowej. Zajmował się on analizą funkcjonowania szkół oraz badaniem stanu zdrowia uczniów, natomiast Maria prowadziła badania z zakresu botaniki i historii regionu. Opisanie ich działalności naukowej i popularyzatorskiej jest istotne, gdyż sam Aleksander podkreślał wpływ nauki na działalność społeczno-oświatową. W jednym z referatów w 1909 r. przekonywał: „praca naukowa musi być przedsięwzięta nie tylko dla zaspokojenia głodu wiedzy, ale i w celach utylitarystycznych: dla wytknięcia dróg i sposobów lepszej przyszłości”³⁹.

Maciesza przez szereg lat (1907–1945) łączył pracę naukową z pełnieniem funkcji prezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego (TNP)⁴⁰. W organizacji skupiano się na zakładaniu bibliotek publicznych, muzeów, domów ludowych, gromadzeniu pomocy naukowych, urządzaniu wykładów i odczytów z różnych dziedzin nauki, wystaw, wycieczek naukowych, wieczorków artystycznych,

³⁴ M. Macieszyna, *Katedra płocka*, Płock 1914 (wyd. 2, 1922), s. 31.

³⁵ Eadem, *Płock w malarstwie*, Płock 1914.

³⁶ Tekst wydany w formie broszury był odbitką z „Głosu Płockiego” 1914, nr 29, s. 2.

³⁷ Szerzej na temat opowiadań Macieszyny zob. A. Stogowska, *Maria Macieszyna jako regionalistka*, „Notatki Płockie” 1994, t. 39, nr 2, s. 30.

³⁸ M. Macieszyna, K. Raniecki, *Mszycza krwawa groźny szkodnik jabłoni*, Płock 1919.

³⁹ J. Chojnacki, *Nauka w służbie narodu. II Kongres Nauki Polskiej*, „Notatki Płockie” 1973, t. 19, nr 4, s. 4.

⁴⁰ Szerzej zob. S. Kostanecki, *Aleksander Maciesza płocki działacz naukowy i społeczny*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820–1830–1907–1957. Szkice i materiały*, Płock 1957, s. 88–91.

koncertów, przedstawień teatralnych, akcji z zakresu opieki nad zabytkami, pamiątkami historycznymi i przyrodniczymi⁴¹.

Jednym z głównych obszarów zainteresowań naukowych Macieszy była antropologia. Prowadził badania, publikował i popularyzował wiedzę z tej dziedziny⁴². Na XIV Zjeździe Lekarzy i Przyrodników w Poznaniu we wrześniu 1933 r. omówił zagadnienie *Osobnik jako przedmiot studiów antropologii*⁴³.

Działalność naukowa Macieszy wiązała się z przynależnością do licznych stowarzyszeń i organizacji. Był członkiem, a od 1927 r. pełnił funkcję prezesa Płockiego Towarzystwa Lekarskiego, w którym krzewiono zasady higieny i ochrony zdrowia⁴⁴. Był także członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego⁴⁵, Krajowego Związku Lekarzy Słowiańskich w Polsce⁴⁶, Tymczasowej Rady Lekarskiej⁴⁷, Komisji Antropologicznej Polskiej Akademii Umiejętności⁴⁸.

Maciesza prowadził badania nad szkolnictwem żeńskim w Płocku. Na podstawie uzyskanych danych przygotował analizy porównawcze stanu szkolnictwa w mieście w latach 1914 i 1928⁴⁹. Gromadził także wiadomości o szkołach dla dziewcząt, m.in. pensji Marii Folkersamowej i informacje biograficzne o nauczycielkach. Interesował się stanem szkolnictwa powszechnego, opracowywał też projekty uchwał gminnych w sprawie powszechnego nauczania w guberni płockiej⁵⁰.

Gromadził także dane dotyczące ludności Płocka i innych miast w Polsce. Opracowywał na wykresach zestawienia porównawcze poziomu śmiertelności na skutek chorób zakaźnych mieszkańców Polski i innych krajów europejskich w dwudziestoleciu międzywojennym. Interesujące są dane dotyczące rozwoju fizycznego młodzieży warszawskiej. Zebrane przez Macieszę informacje (w la-

⁴¹ ATNP, Ustawa Towarzystwa Naukowego Płockiego z d. 15/28 grudnia 1906 r., rkps F 1780.

⁴² A. Maciesza, *Oczodoły Polaków i Polek: praca odczytana na XII Zjeździe Lekarzy i Przyrodników Polskich w Warszawie*, „Klinika Oczna” 1925, z. 4, s. 187 i nn.; idem, *Antropologia wobec potrzeb medycyny*, „Kosmos” 1938, z. 1, s. 1–8; ATNP, Typy antropologiczne ludności wczesnohistorycznej Mazowsza Płockiego (czaszki płońskie X–XII w. zebrane przez L. Rutkowskiego), rkps R. 306. Ostateczną wersję referatu opublikowano. Zob. idem, *Typy antropologiczne ludności wczesno-historycznej Mazowsza Płockiego*, „Wiadomości Archeologiczne” 1933, t. 12, s. 31–38.

⁴³ Idem, *Osobnik jako przedmiot studiów antropologii*, [w:] *Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu 11-15 IX 1933*, red. A. Jakubowski, K. Jonscher, t. 1, Poznań 1933, s. 597–607.

⁴⁴ ATNP, Działalność w Płockim Towarzystwie Lekarskim. Materiały dotyczące Towarzystwa Lekarskiego Płockiego, rkps R 378, k. 80–87.

⁴⁵ Ibidem, k. 67–74.

⁴⁶ Ibidem, k. 92–101.

⁴⁷ Ibidem, k. 75–81.

⁴⁸ Ibidem, k. 64–66.

⁴⁹ ATNP, Aleksander Maciesza, Materiały do dziejów szkolnictwa żeńskiego w Płocku w II połowie XIX wieku, rkps R 337, k. 115–123.

⁵⁰ Ibidem.

tach 1910–1917) wskazywały na korelację między warunkami bytowymi i wojną a rozwojem uczniów szkół średnich⁵¹.

Obszarem naukowego zainteresowania Macieszy był także regionalizm terenu Mazowsza. W przededniu I wojny światowej publikował teksty o historii ziemi dobrzyńskiej⁵². W niepodległej Polsce regionalizm był priorytetowym kierunkiem badań dla działaczy TNP, mającym na celu rozwój poszczególnych regionów⁵³. Zdaniem Stogowskiej Maciesza stworzył teoretyczne podwaliny regionalizmu⁵⁴. W 1932 r. zainicjował utworzenie pracowni naukowej zajmującej się badaniami regionalnymi⁵⁵.

Macieszyna prowadziła badania przyrodnicze i etnograficzne, interesowała się zagadnieniami botanicznymi⁵⁶. Pozostawiła relacje z wycieczek przyrodniczych, podczas których zdobywała informacje o szacie roślinnej regionu płockiego⁵⁷ i gromadziła zbiory do zielników⁵⁸. W 1917 r. ukazała się jej broszura *Ziemia płocka ogrodem Polski*⁵⁹. Zachęcała w niej do hodowli warzyw i owoców oraz wykorzystania urodzajnych gleb, zwłaszcza w okresie wojennym, gdy brakowało produktów spożywczych. Wskazywała wartość fachowego przygotowania do pracy produkcyjnej i przybliżała cele działalności Towarzystwa Ogrodniczo-Pszczelniczego w Płocku. Przygotowała szereg uwag dotyczących potrzeby zmiany warunków nauczania przyrody w szkole średniej⁶⁰. Gromadziła eksponaty i materiały dla Muzeum TNP. W II Rzeczypospolitej, przy współudziale TNP, wydała opartą na materiałach archiwalnych pracę historyczną dotyczącą powstania listopadowego w Płocku⁶¹.

⁵¹ Ibidem, Tablice i wykresy na temat ruchów ludności i stosunków zdrowotnych w Polsce sporządzone przez Aleksandra Macieszę, rkps R 333, k. 22.

⁵² A. Maciesza, D. Staszewski, *Zarys historyczny Ziemi Dobrzyńskiej. Krótkie studium nad przeszłością i chwilą obecną*, Płock 1908.

⁵³ A.M. Stogowska, *Spolecznik płocki doktor Aleksander Maciesza (1875–1945)*, „Niepodległość i Pamięć” 2007, nr 14/2 (26), s. 120.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, s. 121.

⁵⁶ A.M. Stogowska, *Maria Macieszyna (1869–1953) autorka pamiętnika o Płocku*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1996, t. 2, s. 139–148; J. Gołębiewska, *Odzyskanie niepodległości w Płocku opisane w pamiętniku działaczki społecznej, publicystki i regionalistki Marii Macieszyny*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2019, t. 50, nr 3, s. 59–81.

⁵⁷ ATNP, Maria Macieszyna, Relacje z wycieczek przyrodniczych, rkps R 454, k. 1–63, Opis roślin zebranych w okolicach Płocka i zamieszczony w zielniku Marii Macieszyny, rkps R 453, Maria Macieszyna, Spis roślin z okolic Jednoróżca powiatu przasnyskiego, rkps R 456, Różne notatki z przyrody Marii Macieszyny, rkps R 458.

⁵⁸ Ibidem, Maria Macieszyna, Zielnik Płocka i okolicy, cz. I–VI, rkps R 455.

⁵⁹ M. Macieszyna, *Ziemia płocka ogrodem Polski*, Płock 1917.

⁶⁰ ATNP, Różne notatki z przyrody Marii Macieszyny, rkps R 458, k. 6–10.

⁶¹ M. Macieszyna, *Powstanie listopadowe w Płocku*, Płock 1924.

Szczególną formą działalności oświatowo-naukowej Macieszów było krajoznawstwo. Aleksander przekonywał w prasie fachowej o jego znaczeniu. Na łamach „Ziemi” pisał: „Krajoznawstwo – wiedza o kraju – możliwie pełny zbiór wszelkich faktów odnoszących się do danego kraju – jest w pierwszym rzędzie powołane do wytworzenia tak koniecznej samowiedzy narodowej”⁶². Jednym z obszarów działalności Macieszy była organizacja wystaw i muzeów krajoznawczych, gdzie przekazywano informacje antropologiczne, demograficzne, statystyczne, archeologiczne, wiedzę z zakresu etnografii, folkloru, florystyki i faunistyki oraz prezentowano zabytki historyczne i dzieła sztuki⁶³. W przededniu I wojny światowej Maciesza krytykował organizowanie wystaw, które oddziaływały jedynie na sferę emocjonalną odbiorców. W 1910 r. twierdził, że brakuje na nich informacji o ówczesnych warunkach społecznych i ekonomicznych. Podkreślał konieczność profesjonalnego gromadzenia zbiorów oraz znaczenie sposobu przedstawiania eksponatów, uwzględniającego zasadę poglądowości. Cenił wykorzystywanie fotografii, map, wykresów. Problematykę tę podejmował również w dwudziestoleciu międzywojennym na Zjeździe Kustoszy Muzeów Prowincjonalnych w Bydgoszczy w czerwcu 1922 r. Przekonywał, że poza gromadzeniem i przechowywaniem zbiorów muzea prowincjonalne mają zadania oświatowe – popularyzowanie wiedzy wśród społeczeństwa⁶⁴. Macieszowie brali udział w wycieczkach krajoznawczych. W 1914 r. wyjechali do Myszynca, gdzie Maciesza prowadził badania antropologiczne⁶⁵, a Macieszyna zdobyła okazy etnograficzne – kurpiowskie stroje ludowe⁶⁶. Zaangażowanie małżeństwa w ruch krajoznawczy miało na celu szerzenie tej idei w społeczności oraz ochronę zabytków – przyrodniczych, materialnych i niematerialnych, które służyły działalności naukowej i oświatowej⁶⁷.

⁶² A. Maciesza, *O pogłębieniu ruchu krajoznawczego u nas*, „Ziemia” 1910, nr 7, s. 98.

⁶³ Idem, *Zasady organizacji muzeów krajoznawczych*, „Ziemia” 1910, nr 35, s. 549–551, nr 36, s. 561–563.

⁶⁴ A. Maciesza, *Cele i zadania muzeów prowincjonalnych*, „Ziemia” 1922, nr 7, s. 241–246.

⁶⁵ Pokłosiem tych badań była praca: *Puszczanie przasnyscy. Przyczynek do charakterystyki antropologicznej Kurpiów*, „Archiwum Nauk Antropologicznych” 1923, nr 1, s. 1–74.

⁶⁶ D. Kasprzyk, *Związki Adama Chętnika z Towarzystwem Naukowym Płockim*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2015, nr 7, s. 51–52.

⁶⁷ M. Wawrzak, *Komentarz*, [w:] *Muzeum w kulturze pamięci na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Antologia wczesnych tekstów*, t. 2: 1882–1917, red. T.F. de Rosset, M.F. Woźniak, E. Bednarz-Doiczmanowa, Toruń 2020, s. 171–178.

Działalność publicystyczna

Maciesza prowadził badania oraz popularyzował informacje geograficzne i geologiczne, publikując na łamach „Ziemi”⁶⁸ oraz „Przeglądu Geograficznego”⁶⁹. Na uwagę zasługują teksty i referaty, które dotyczyły badań nad regionem płockim. Był publicystą czasopism fachowych, m.in. „Zdrowia”, w którym pisał o zdrowiu i higienie społeczeństwa polskiego⁷⁰ oraz zamieszczał publikacje z historii medycyny⁷¹. W prasie społeczno-kulturalnej, tygodnikach i gazetach codziennych publikował na temat czytelnictwa młodzieży⁷², konieczności popularyzowania nauki w polskim społeczeństwie⁷³, działalności towarzystw higienicznych zmierzających do poprawy stanu zdrowia⁷⁴. Był jednym z redaktorów (pełnił tę funkcję jako ostatni) „Głosu Płockiego”⁷⁵. Periodyk wydawano w latach 1908–1914 pod auspicjami Narodowej Demokracji⁷⁶. Maciesza należał również do redakcji „Rocznika Towarzystwa Naukowego Płockiego” oraz „Życia Mazowsza”. Współpracował z „Tygodnikiem Polskim”⁷⁷.

Macieszyna publikowała głównie w prasie regionalnej. Na łamach „Ech Płockich i Włocławskich” podejmowała tematykę dostępu do oświaty, fachowych

⁶⁸ A. Maciesza, *Przyczynek do historii trzęsienia ziemi w Polsce*, „Ziemia” 1914, nr 6, s. 92; idem, *Puszcza Kurpiowska w pieśni*, „Ziemia” 1926, nr 8, s. 120–122; idem, *Z kraju i ze świata. Kult św. Mikołaja*, „Ziemia” 1927, nr 7, s. 110; idem, *Opisy powiatów a studia nad stosunkami województw jako jednostek terytorialnych*, „Ziemia” 1928, nr 11, s. 167–169; idem, *Projekt planu opisu monograficznego powiatu jako jednostki regionalnej*, „Ziemia” 1928, nr 13, s. 196–199; idem, *Jak dawniej układano mapę?*, „Ziemia” 1934, nr 1–2, s. 20–26.

⁶⁹ Idem, *Mazowsze Płockie jako odrębny region geograficzny*, „Przegląd Geograficzny” 1927, t. 7, s. 72–78. Publikacja jest tekstem referatu zaprezentowanego na XII Zjeździe Lekarzy i Przyrodników w Warszawie w 1925 r.

⁷⁰ Idem, *Systematyczne badania sanitarne jako podstawa działalności higienicznej*, „Zdrowie” 1905, z. 2, s. 163–166; idem, *Stan zdrowotny miast naszych i niektóre sposoby jego polepszenia*, „Zdrowie” 1908, z. 10–11, s. 625–630; idem, *Program higieny gimnazjum polskiego w Płocku*, „Zdrowie” 1907, z. 9, s. 559–560.

⁷¹ Idem, *Z historii działalności sanitarno-lekarskiej m. Płocka*, „Zdrowie” 1929, z. 4, s. 244–248.

⁷² Idem, *Jakich książek nie wolno trzymać w bibliotekach i czytelniach*, „Gazeta Kielecka” 1909, nr 37, s. 1–2.

⁷³ Idem, *Nauka a obowiązki nauczycielskie*, „Tygodnik Polski” 1912, nr 6, s. 81–83.

⁷⁴ Idem, *W sprawie zaopatrywania miasteczek i wsi w dobrą wodę*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905, nr 55, s. 1, nr 56, s. 1; idem, *Najbliższe zadanie sekcji higieny ludowej oddziału Płockiego Towarzystwa Higienicznego*, ibidem 1905, nr 34, s. 1–2.

⁷⁵ ATNP, AMOSiN, rkps R 372, k. 158–167. Zob. też M. Żuławnik, *Polska prasa polityczno-informacyjna na Mazowszu Północnym w latach 1918–1939*, Warszawa 2011, s. 47.

⁷⁶ Cz. Gutry, *Z historii czasopism płockich*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970, t. 9, nr 1, s. 124.

⁷⁷ APW, Zbiór Korotyńskich, Maciesza Aleksander – dziennikarz, sygn. XI/1414.

usług i edukacji zawodowej⁷⁸. W periodyku pojawiały się liczne odpowiedzi inspirowane jej tekstem⁷⁹. Pisała w prasie także o problematyce równouprawnienia kobiet⁸⁰ oraz zagadnieniach etnograficznych, dotyczących strojów ludowych i płockich legend⁸¹.

Zakończenie

Maria i Aleksander Macieszowie byli zaangażowanymi społecznikami, promującymi edukację i wspierającymi inicjatywy społeczne w czasie zaborów i II Rzeczypospolitej. Ich aktywność obejmowała udział w różnych organizacjach oświatowych, wspieranie szkół i uczącej się młodzieży, inicjowanie nowych placówek edukacyjnych oraz zaangażowanie w akcje społeczno-opiekuńcze. Poprzez te działania próbowali dostosować się do ówczesnych wyzwań społecznych i wpłynąć na poprawę warunków życia mieszkańców Płocka. Popularyzowanie przez Macieszę zagadnień zdrowotnych i higienicznych stanowiło znaczący wkład w poszerzenie wiedzy i wskazanie obszarów wymagających modernizacji. Wykorzystywał różne formy popularyzacji wiedzy higienicznej, uznając je za skuteczny sposób promowania zdrowego trybu życia, szczególnie ważnego w okresie przemian społecznych, w tym urbanizacji. W dorobku publicystycznym oboje podkreślali znaczenie i potrzebę edukacji młodego pokolenia. W publikacjach o charakterze popularnym upowszechniali wiedzę o dziedzictwie kulturowym Płocka, co sprzyjało rozwojowi regionalizmu.

Działalność Macieszów była związana z koniecznością pokonania licznych ograniczeń i trudności. Wynikały one z intensywnych przemian społecznych, kulturowych i demograficznych oraz okresu działalności, który przypadał na czas zaborów, wojny, a następnie budowania niezależnej państwowości polskiej. Pomimo licznych przeszkód, ich determinacja pozwoliła im na skuteczne prowadzenie działalności i realizację znaczących osiągnięć oświatowych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Warszawie, Zbiór Korotyńskich, Maciesza Aleksander – dziennikarz, sygn. XI/1414.

Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego – Archiwum

⁷⁸ M. Kunkłowa, *Zaniedbana placówka*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905, nr 8, s. 1.

⁷⁹ Szerzej zob. *Edukacja i wychowanie*, cz. 1, s. 487–489.

⁸⁰ M. Kunkłowa, *Święto wyzwolenia*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905, nr 10, s. 1.

⁸¹ M. Macieszyna, *Stroje ludowe z okolic Płocka*, „Głos Płocki” 1914, nr 15, s. 2; M. Kunkłowa, *Z legend Płocka*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1903, nr 36, s. 2.

- Ze spuścizny A. Macieszy, rkps R 306, R 311, R 333, R 337, R 372, R 376, R 377, R 378.
- Maria Macieszyna: Relacje z wycieczek przyrodniczych, rkps R 454.
- Maria Macieszyna: Spis roślin z okolic Jednorozcza powiatu przasnyskiego, rkps R 456.
- Maria Macieszyna: Zielnik Płocka i okolicy, cz. I–VI, rkps R 455.
- Opis roślin zebranych w okolicach Płocka i zamieszczony w zielniku Marii Macieszyny, rkps R 453.
- Różne notatki z przyrody Marii Macieszyny, rkps R 458.
- Ustawa Towarzystwa Naukowego Płockiego z d. 15/28 grudnia 1906 r., rkps F 1780.
- Główna Biblioteka Lekarska, Dział Starej Książki Medycznej, Akta Izby Lekarskiej Warszawsko-Białostockiej, sygn. PL\327\1\0\3358.

Źródła drukowane

- Kunkłowa M., *Święto wyzwolenia*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905, nr 10, s. 1.
- Kunkłowa M., *Z legend Płocka*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1903, nr 36, s. 2.
- Kunkłowa M., *Zaniedbana placówka*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905, nr 8, s. 1.
- Maciesza A., *Antropologia wobec potrzeb medycyny*, „Kosmos” 1938, z. 1, s. 1–8.
- Maciesza A., *Cele i zadania muzeów prowincjonalnych*, „Ziemia” 1922, nr 7, s. 241–246.
- Maciesza A., *Jak dawniej układano mapę?*, „Ziemia” 1934, nr 1–2, s. 20–26.
- Maciesza A., *Jak się strzec ślepoty i chorób oczu*, Warszawa 1910.
- Maciesza A., *Mazowsze Płockie jako odrębny region geograficzny*, „Przegląd Geograficzny” 1927, t. 7, s. 72–78.
- Maciesza A., *Najbliższe zadanie sekcji higieny ludowej oddziału Płockiego Towarzystwa Higienicznego*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905, nr 34, s. 1–2.
- Maciesza A., *O pogłębieniu ruchu krajoznawczego u nas*, „Ziemia” 1910, nr 7, s. 97–98.
- Maciesza A., *Oczodoty Polaków i Polek*, „Klinika Oczna” 1925, z. 4, s. 187–192.
- Maciesza A., *Opisy powiatów a studia nad stosunkami województw jako jednostek terytorialnych*, „Ziemia” 1928, nr 11, s. 167–169.
- Maciesza A., *Organizacja i technika krzewienia zasad zdrowotności*, Płock 1918.
- Maciesza A., *Organizacja kąpielisk szkolnych*, „Wychowanie Fizyczne” 1926, z. 1, s. 14–19.

- Maciesza A., *Osobnik jako przedmiot studiów antropologii*, [w:] *Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich w Poznaniu 11–15 IX 1933*, red. A. Jakubowski, K. Jonscher, t. 1, Poznań 1933, s. 597–607.
- Maciesza A., *Projekt planu opisu monograficznego powiatu jako jednostki regionalnej*, „Ziemia” 1928, nr 13, s. 196–199.
- Maciesza A., *Przyczynek do historii trzęsienia ziemi w Polsce*, „Ziemia” 1914, nr 6, s. 92.
- Maciesza A., *Puszcza Kurpiowska w pieśni*, „Ziemia” 1926, nr 8, s. 120–122.
- Maciesza A., *Puszczanie przasnyscy. Przyczynek do charakterystyki antropologicznej Kurpiów*, „Archiwum Nauk Antropologicznych” 1923, nr 1, s. 1–74.
- Maciesza A., Staszewski D., *Zarys historyczny Ziemi Dobrzyńskiej. Krótkie studium nad przeszłością i chwilą obecną*, Płock 1908.
- Maciesza A., *Strajk szkolny a życie społeczne Mazowsza*, „Mazowsze Płockie i Kujawy” 1930, nr 6–8, s. 40–42.
- Maciesza A., *Typy antropologiczne ludności wczesno-historycznej Mazowsza Płockiego*, „Wiadomości Archeologiczne” 1933, t. 12, s. 31–38.
- Maciesza A., *W sprawie zaopatrywania miasteczek i wsi w dobrą wodę*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905, nr 55, s. 1, nr 56, s. 1.
- Maciesza A., *Z dziejów kultury artystycznej Płocka: Julian Zawodziński*, Płock 1937.
- Maciesza A., *Z kraju i ze świata. Kult św. Mikołaja*, „Ziemia” 1927, nr 7, s. 110.
- Maciesza A., *Zasady organizacji muzeów krajoznawczych*, „Ziemia” 1910, nr 35, s. 549–551, nr 36, s. 562–563.
- Maciesza Al., *Jakich książek nie wolno trzymać w bibliotekach i czytelniach*, „Gazeta Kielecka” 1909, nr 37, s. 1–2.
- Maciesza Al., *Nauka a obowiązki nauczycielskie*, „Tygodnik Polski” 1912, nr 6, s. 81–83.
- Maciesza Al., *Nowe drogi szerzenia zasad zdrowotności*, „Zdrowie” 1908, z. 10–11, s. 683–688.
- Maciesza Al., *O szerzeniu zasad zdrowotności wśród szerszego ogółu*, „Zdrowie” 1903, z. 6–7, s. 613–625.
- Maciesza Al., *Program higieny gimnazjum polskiego w Płocku*, „Zdrowie” 1907, z. 9, s. 559–560.
- Maciesza Al., *Ruchoma wystawa higieniczna jako środek krzewienia zasad zdrowotności*, „Zdrowie” 1913, z. 3, s. 164–169.
- Maciesza Al., *Stan zdrowotny miast naszych i niektóre sposoby jego polepszenia*, „Zdrowie” 1908, z. 10–11, s. 625–630.
- Maciesza Al., *Systematyczne badania sanitarne jako podstawa działalności higienicznej*, „Zdrowie” 1905, z. 2, s. 163–166.

- Maciesza Al., *Z historii działalności sanitarno-lekarskiej m. Płocka*, „Zdrowie” 1929, z. 4, s. 244–248.
- Macieszyna M., *Płock w malarstwie*, Płock 1914.
- Macieszyna M., *Katedra płocka*, Płock 1914.
- Macieszyna M., Maciesza Al., *Przewodnik po Płocku*, Płock 1914.
- Macieszyna M., *Pamiętnik Płocczanki*, oprac., przedm. A.M. Stogowska, Płock 1996.
- Macieszyna M., *Powstanie listopadowe w Płocku*, Płock 1924.
- Macieszyna M., Raniecki K., *Mszycza krwawa groźny szkodnik jabłoni*, Płock 1919.
- Macieszyna M., *Stroje ludowe z okolic Płocka*, „Głos Płocki” 1914, nr 15, s. 2.
- Macieszyna M., *Ziemia płocka ogrodem Polski*, Płock 1917.

Literatura przedmiotu

- Chojnacki J., *Nauka w służbie narodu. II Kongres Nauki Polskiej*, „Notatki Płockie” 1973, t. 19, nr 4, s. 3–14.
- Działaczk i działacze oświatowi w Królestwie Polskim u progu niepodległości. Słownik biograficzny*, red. A. Bołdyrew, A. Wałęga, t. 1–2, Łódź 2023.
- Edukacja i wychowanie dzieci i młodzieży w czasopiśmiennictwie społeczno-kulturalnym Królestwa Polskiego w latach 1905–1918. Bibliografia adnotowana*, cz. 1–2, red. R. Bednarz-Grzybek, A. Bołdyrew, M.M. Kacprzak, Łódź 2023.
- Gołębiewska J., *Odzyskanie niepodległości w Płocku opisane w pamiętniku działaczki społecznej, publicystki i regionalistki Marii Macieszyny*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym” 2019, t. 50, nr 3, s. 59–81.
- Gutry Cz., *Z historii czasopism płockich*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1970, t. 9, nr 1, s. 121–129.
- Kasprzyk D., *Związki Adama Chętnika z Towarzystwem Naukowym Płockim*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2015, nr 7, s. 46–62.
- Kizwalter T., *Polska nowoczesność. Genealogia*, Warszawa 2020.
- Kostanecki S., *Aleksander Maciesza płocki działacz naukowy i społeczny*, [w:] *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820–1830–1907–1957. Szkice i materiały*, Płock 1957, s. 88–91.
- Krakowiak M.M., *Maciesza Aleksander*, [w:] *Działaczk i działacze oświatowi w Królestwie Polskim u progu niepodległości. Słownik biograficzny*, red. A. Bołdyrew, A. Wałęga, t. 2, Łódź 2023, s. 68–70.
- Krakowiak M.M., *Macieszyna Maria*, [w:] *Działaczk i działacze oświatowi w Królestwie Polskim u progu niepodległości. Słownik biograficzny*, red. A. Bołdyrew, A. Wałęga, t. 2, Łódź 2023, s. 70–71.

- Milewska M., *Aleksander Maciesza – lekarz (nie)zwyczajny*, [w:] *Życie prywatne Polaków w XIX wieku*, t. 8, „*O mężczyźni (nie)zwyczajnie*”, red. J. Kita, M. Korybut-Marciniak, Łódź-Olsztyn 2019, s. 95–109.
- Papierowski A.J., *Organizacje i instytucje społeczne i polityczne w Płocku w latach 1905–1914. Studium monograficzne*, Płock 2010.
- Stogowska A., *Maria Macieszyna jako regionalistka*, „*Notatki Płockie*” 1994, t. 39, nr 2, s. 29–32.
- Stogowska A.M., *Maria Macieszyna (1869–1953) autorka pamiętnika o Płocku*, „*Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny*” 1996, t. 2, s. 139–148.
- Stogowska A.M., *Spolecznik płocki doktor Aleksander Maciesza (1875–1945)*, „*Niepodległość i Pamięć*” 2007, 14/2 (26), s. 113–124.
- Wawrzak M., *Komentarz*, [w:] *Muzeum w kulturze pamięci na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Antologia wczesnych tekstów*, t. 2, 1882–1917, red. T.F. de Rosset, M.F. Woźniak, E. Bednarz-Doiczmanowa, Toruń 2020, s. 171–178.
- Żuławnik M., *Polska prasa polityczno-informacyjna na Mazowszu Północnym w latach 1918–1939*, Warszawa 2011.

Dr Małgorzata Maria Krakowiak, adiunkt w Zakładzie Historii Oświaty w Katedrze Historii Wychowania i Pedagogiki na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego. Zainteresowania badawcze: historia oświaty, opieki i wychowania przełomu XIX i XX w. W latach 2018–2023 była wykonawcą w projekcie realizowanym w ramach NPRH pt. Edukacja, oświata i wychowanie w kształtowaniu polskiej nowoczesności i niepodległości w latach 1905–1918. Publikacje (wybór): *Edukacja młodzieży w prasie społeczno-kulturalnej i pedagogicznej Królestwa Polskiego w latach 1905–1914*, Łódź 2024, współred. (z A. Bołdyrew) edycji naukowej tekstów źródłowych *Rola młodzieży w życiu społecznym w Królestwie Polskim i na Kresach w latach 1905–1918. Wybór tekstów publicystycznych*, t. 1, 1905–1914, Łódź-Piotrków Trybunalski 2023. Autorka tekstów w czasopismach: „*Rozprawy z Dziejów Oświaty*”, „*Przegląd Pedagogiczny*”, „*Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*”, „*Biuletyn Historii Wychowania*”, „*Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*”.

Data zgłoszenia: 28 maja 2024 r.

Data przyjęcia do druku: 5 grudnia 2024 r.